

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této elektronické publikace nesmí být reprodukována nebo šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu vykonavatele majetkových práv k dílu, kterého je možné kontaktovat na adrese: Nakladatelství Masarykovy univerzity Munipress, Rybkova 19, 602 00 Brno.

All rights reserved. No part of this e-book may be reproduced or transmitted in any form or by any means without prior written permission of copyright administrator which can be contacted at Masaryk University Press, Žerotínovo náměstí 9, 601 77 Brno.

K pojetí kultury u Gillese Lipovetského¹

Ivana Holzbachová

S definicí kultury se u Lipovetského nesetkáme, a to bez ohledu na to, že se ve svých knihách zabývá nejen společností jako takovou, ale někdy i jejím vztahem ke kultuře, někdy přímo tím, co bychom mohli označit jako součást kultury (móda).

V podstatě se dá konstatovat, že pokud Lipovetsky o kultuře mluví, chápe ji jako kulturu v širokém smyslu, tedy jako systém určitého chování, pro které jsou typické významy nebo hodnoty charakteristické pro určitou společenskou skupinu,² v našem případě především pro západní společnost. V pojmu světokultura, který se objevuje v jeho knize o globalizaci,³ se objevuje přesvědčení, že právě tato určitá kultura Západu se může rozšířit na celý svět. Ale i tam nacházím věci, které nemohu pochopit. Jen namátkou:

1. V případě světokultury je kultura forma (života, chování). Např. ženy v Číně, alespoň v jejich velkých městech, chodí oblečené stejně jako ženy v Evropě a totéž se dá říci o ženách téměř na celém světě. Mohou to být i hodnoty, tj. v případě rozšiřování postmoderní kultury uvolnění hodnotového rámce. V tom případě je pro mne ovšem nepochopitelné,
2. proč se Lipovetsky v souvislosti s kulturou nezabývá náboženstvím, které se většinou dá jen těžko změnit „jako rukavičky“. Sám na to – ale spíš jen v náznaku – naráží, když se zmiňuje o konfliktu s muslimy. Nicméně i zde nakonec tvrdí, že náboženská víra u muslimů je jen něčím povrchním, co v podstatě nevádí rozšiřování světokultury jako formy. Ke správnosti tohoto úsudku by se museli ovšem vyjádřit znalci muslimské společnosti a kultury a jistě i mezi nimi by o tom vypukla diskuse.

---

1 Jana Zouhara zajímá kultura, a to ve všech jejích rozměrech. Proto jsem se rozhodla napsat právě tento článek.

2 Gilles Lipovetsky, *Paradoxní štěstí (esej o hyperkonzumní společnosti)*, Praha: Prostor 2007 (originál Paris: Gallimard 2006), s. 200–201.

3 Gilles Lipovetsky – Hervé Juvin, *Globalizovaný Západ (polemika o planetární kultuře)*, Praha: Prostor 2012 (orig. Paris 2010).

Podívejme se nyní na to, co o kultuře, případně o jejích souvislostech píše sám Lipovetsky. Především, jako by se měnila váha kultury v souvislosti s materiálním vývojem společnosti. Lipovetsky píše, že v tradičních společnostech představovalo hmotné přežití obtížný úkol, ale kulturní řád měli lidé hluboce vštípený. Dnešní situace je však podle něho jiná: čím více se množí materiální uspokojení, tím více se rozmáhá nespokojenost s kulturou.⁴ V jakém ale smyslu? Je to nespokojenost s kulturou jako takovou, se lpěním na tradičních kulturních hodnotách, nebo nespokojenost s postmoderní, resp. hyperkomerční kulturou?

Lipovetsky na tuto otázku spíše neodpovídá, nebo odpovídá rozporně. Na jedné straně hyperkomerční kulturu brání. Ptá se: „Máme [...] právo prohlásit hyperkomerční fázi vývoje za úpadkový a nihilistický svět nového barbarství?“⁵ Na tuto otázku odpovídá záporně, když výslovně odmítá tvrzení o estetickém barbarství, a dokládá to vnímavostí lidí této společnosti ke krajině, zájmem o muzea a památky i zálibou v dekoracích interiérů. To je podle něho dokladem růstu estetického vkusu stejně jako to, že volný čas je ovládán konzumentskou estetikou.⁶ Stejně tak to, že spousta lidí se uměním zabývá i amatérsky. Pravda je tedy podle Lipovetského taková, že „demokratizace estetické zkušenosti je pro svět hyperindividualismu charakterističtější než úpadek smyslu pro krásno“.⁷ Pro hyperkomerční společnost je tedy příznačná silící poptávka po krásnu, touha vychutnat si slasti „dojmů bez užitku“. Stejně tak se kultura v této společnosti projevuje v etické oblasti. Proti obvinění z morálního barbarství staví Lipovetsky obrovskou vlnu solidarity s lidmi postiženými nepřízní osudu.⁸

Ale právě na tomto místě nastává podle mého názoru určitý zlom. V souvislosti s chudobou a solidárností s chudými nebo jinak postiženými lidmi se v hyperkomerční společnosti objevuje renesance mravního tázání, která navazuje na pád politického projektu a velkých systémů smyslu.⁹ Znamená to tedy, že si lidé uvědomují nedostatečnost svého štěstí? Asi ano. Právě proto se obracejí k hledání východiska ze situace, kterou považují za krizovou, a to v oblasti kultury, výchovy i politiky. Odtud pak plynou diskuse kolem škol, v nichž lidé přicházejí na to, že „liberální hédonismus nedokáže zajistit základ a rámec pro výchovný systém hod-

4 G. Lipovetsky, *Paradoxní štěstí...*, s. 185.

5 *Tamtéž*, s. 390.

6 *Tamtéž*, s. 391. Dovolím si poznámku. Tohle všechno nevypovídá nic o kvalitě tohoto vkusu. Jenomže – v postmodernismu se přece nesmí mluvit o kvalitě vkusu, o vysokém umění a kých. O tom ostatně nepřímo vypovídá i pokračování Lipovetského textu.

7 *Tamtéž*, s. 391.

8 *Tamtéž*, s. 392.

9 *Tamtéž*, s. 393.

ný tohoto jména“.¹⁰ Ostatně i na jiných místech Lipovetsky zdůrazňuje úlohu vzdělání pro budoucí *kulturní* obrat, který má vést k jiné (lepší) společnosti, a pochvaluje si, že ve společnosti existují lidé, kteří nepropadli hodnotám hyperkomerční společnosti (např. přírodovědci), a klade v ně naději do budoucna.

V diskusi o globalizaci nachází Lipovetského pojetí kultury silného protivníka v H. Juvinovi. Ani on se nezdržuje definicí kultury, ale z textu vyplývá, že se drží poněkud tradičnějšího pojetí kultury, včetně rozlišení širšího a užšího pojetí kultury (kultury jako takové a skupinových kultur). To nacházíme např. tam, kde Juvin kritizuje skutečnost, že západní kultura zničila a ničí množství starších (domorodých) kultur a jazyků. Míšení kultur není podle jeho názoru cestou k jejich smíření, ale vede k ničení přírodního prostředí a vyvolává často hněv a frustraci. V této souvislosti se zmiňuje o zločinnosti v Brazílii.¹¹ Juvin také upozorňuje na skutečnost, že kulturu nemůžeme libovolně měnit (jak se prý domnívají mladí Američané). Kultura je naší bytostnou součástí, je to to, co jsme načerpali od svého narození do asi 3–4 let věku. Můžeme se samozřejmě poučit o cizích kulturách, můžeme je studovat, ale nemůžeme se stát jejich členy – nemůžeme změnit svou identitu.¹² Juvin zdůrazňuje: „Ať už použijeme jakkoli silné prostředky a jakékoli množství energie, kultura bude vždy podmiňovat odlišnost a dovolí člověku, aby se cítil jiný – tedy aby se cítil živý. Není kultury bez kultur, není kultury bez napětí a střetů.“¹³

Individualismus a personalizace převážně na příkladu módy

První Lipovetského kniha, která vzbudila velký rozruch, byla *Éra prázdnoty* s podtitulem *Úvahy o současném individualismu*, která vyšla ve Francii v roce 1983, u nás o patnáct let později. Chceme-li se však věnovat personalizaci a individualismu, musíme vzít v úvahu i jeho knihy pozdější, zejména tu, která se týká módy,¹⁴ a abychom se dostali až téměř k současnosti, i *Hypermoderní dobu*.¹⁵

Individualismus je tedy spojen s módou. Ale móda se nerodí až s individualismem, nýbrž je mnohem starší a objevuje se na jiném, společenském základě. Od pradávna oděv sloužil jako jeden z rozlišujících znaků, který ukazoval navenek příslušnost k určité společenské vrstvě. Lipovetsky se odvolává na M. Webera,

10 *Tamtéž*, s. 395.

11 G. Lipovetsky – H. Juvin, *Globalizovaný Západ...*, s. 210–211.

12 *Tamtéž*, s. 212–213.

13 *Tamtéž*, s. 214.

14 G. Lipovetsky, *Říše pomijivosti (móda a její úděl v moderní společnosti)*, Praha: Prostor 2002 (Paris: Gallimard 1987).

15 G. Lipovetsky, *Hypermoderní doba (od požitku k úzkosti)*, Praha: Prostor 2013 (originál 2004).

podle kterého přepych vládnoucí třídy nepocházel z nadbytku, ale byl zdrojem sebestoprvčení. Dvorská společnost tvořila při zrození módy rozhodující faktor, a to už od 14. století, kdy ustupuje do pozadí vojenská a politická role šlechty. Ale i to zastírá podle Lipovetského skutečné jádro problému. Móda je „projevem nového vztahu vlastního já k druhým a touhy stvrdit vlastní osobitost, která se během pozdního středověku dostala u nadřazených vrstev do popředí“.¹⁶ Tomu odpovídá i Lipovetského tvrzení: „Je třeba trvat na tom, že v genealogii módy byly v ‚poslední instanci‘ určující hodnoty, významové systémy, záliby a životní normy.“¹⁷ Ani středověká a raně novověká móda nebyla uniformní, nýbrž měla i několik dalších funkcí – Lipovetsky v této souvislosti uvádí pojem svádění. Nicméně, existovaly hranice toho, co bylo povoleno, a toho, co bylo zakázáno. Vzpomeňme třeba na to, že se měšťanským ženám zakazovalo nosit stejně bohatě zdobené šaty jako šlechtičny. Ale tento vertikální tlak během doby, v níž ve společnosti probíhala demokratizace, povoloval. Napodobování v módě se už neprojevovalo shora dolů, ale horizontálně: napodobovalo se to, co lidé viděli kolem sebe: „Sledujeme módu, nikoli abychom se odlišili od podřízených tříd nebo stavěli na odiv svou pozici, ale především se chceme změnit, být moderní, líbit se a vyjádřit svou osobnost.“¹⁸

Lipovetsky nesouhlasí s Tocquevillovým názorem, že demokracie mj. posílila mezi lidmi závist a zášť. Lipovetsky tvrdí, že právě proto, že lidé dosáhli minimálního komfortu, méně trpce vnímají rozdíly mezi sebou samými a svým okolím. Spíš se soustřeďují sami na sebe. To souvisí i s individualizací životních stylů.¹⁹ Demokratizace společnosti vedla k tomu, že systém rozšířené módy se už nepodílí na udržování společenské diferenciaci a segregaci, ale ukazuje na dlouhodobý proces vydobývání *individuální autonomie*. Ta se samozřejmě neprojevuje jenom v módě oblékání – ta je snad jen jejím nejvíce viditelným, ale ne nutně nejdůležitějším (pří)znakem – ale i v sexuálních vztazích, rodinném životě apod.²⁰ Nový systém módy je se svou mnohotvárností a rozdrobeností v absolutní shodě s „otevřenou společností“ – jak ji chápe Lipovetsky.²¹ Podle jeho názoru „v rovině módy se tak prosazuje hédonistická a krajně individualistická etika zrozená posledním vývojem spotřební společnosti“.²²

16 G. Lipovetsky, *Říše pomíjivosti...*, s. 83–87.

17 *Tamtéž*, s. 90.

18 *Tamtéž*, s. 233.

19 G. Lipovetsky, *Hypermoderní doba...*, s. 354–347.

20 G. Lipovetsky, *Říše pomíjivosti...*, s. 271.

21 Nevím, zda si Lipovetsky vypůjčil tento termín přímo od K. R. Poppera, nebo zda se k němu dostal zprostředkovaně po kratší či delší cestě interpretací či dezinterpretací, v žádném případě si však „otevřenou společností“ Lipovetského nesmíme plést s otevřenou společností Popperovou.

22 G. Lipovetsky, *Říše pomíjivosti...*, s. 196.

Na druhé straně móda v Lipovetského pojetí souvisí silně i s významnými událostmi ve společnosti. V době vlády individualismu a módy se sice projevuje větší tolerance, nicméně se čas od času objevují (velké) společenské boje. Ty se však nepříčí individualistické dynamice, nýbrž přijímají její hodnoty a rysy, a to i tehdy, když jednotlivci zapadají do kolektivních akcí. Ty ostatně nevycházejí z nějakého vyššího řádu, ale jsou spontánní a podnět přichází ze „základny“²³ nebo z občanské společnosti. Bojuje se za partikulární zájmy a za svobodný řád *tady a ted'*. Lipovetsky to dokumentuje na velkých společenských hnutích ve Francii: boje za soukromé školství nebo proti návrhu reformy univerzit. Vždy bylo hybným momentem stvrzení práv jednotlivce disponovat vlastním životem. A vůbec nic na tom nemění, že tato hnutí byla tatáž jako motivační prameny soukromých akcí. Lipovetsky nechce vysvětlovat tato nová hnutí morálky a solidarity. Podle jeho názoru „nová charita čerpá z euforistických a individualistických prvků módy“.²⁴ „S tím, jak panství módy nechává rozprášit velké budovy historického smyslu, se v prvním plánu objevují klíčové ideály demokracie se základní hybnou silou hromadných akcí.“²⁵

Individualismus se projevuje i v moderním umění a i zde se prolíná s módou. Lipovetsky přitom odmítá roli moderní filozofie a moderní vědy v moderním umění. Ta totiž nevysvětluje specifickou modernismu, imperativ novosti a tradici přelomu. To je dáno mj. tím, že Lipovetsky chápe vědecký a technický vývoj jako spíše kontinuální než jako revoluční. Pak jim samozřejmě nelze přičíst příčinnou souvislost s módou a uměním, které popírají každou stálost. „Mnohotvárnost moderního umění rozhodně nelze vysvětlit na základě vědecké a technické jednotnosti průmyslového světa,“ píše Lipovetsky.²⁶ Navíc vědeckotechnický rozum a rozum módy a umění nelze dobře srovnávat. Podle Lipovetského není cesta k rozumu v těchto oblastech přímá. Střetává se s různými bláznivými věroukami. Lidé zde věnují přemýšlení relativně málo času, ale tím častěji hovoří svým vlastním jménem: „Nerozum módy přispívá ke kultivaci individuálního rozumu: móda má své důvody, které rozum nezná,“²⁷ sděluje Lipovetsky.

K rozmanitosti a individuálnosti umění přispěla i demokratizace a trh. Zatímco za renesance byl umělec závislý na mecenáších, v okamžiku, kdy vznikl trh s uměním, se umělci svým způsobem osvobodili. Ale to samo o sobě nemůže vysvětlit jejich posedlost experimentováním a bořením. Jakmile se osvobodili od

23 Není jasné, co tím Lipovetsky myslí.

24 G. Lipovetsky, *Říše pomíjivosti...*, s. 440.

25 *Tamtéž*.

26 G. Lipovetsky, *Éra prázdnoty: Úvahy o současném individualismu*, Praha: Prostor 2008.

27 G. Lipovetsky, *Říše pomíjivosti...*, s. 411.

mecenášů, pustili se do veřejnosti a raději se ve jménu umění smířili s bídou a nepochopením. To je dáno idealistickou ideologií, „která zdiskreditovala tradici a všechny formy heteronomie a donutila k neustálému hledání, vymýšlení kombinací, které jsou v rozporu s bezprostřední zkušeností. Moderní umění tkví i v souběžném působení individualistických hodnot svobody, rovnosti a revoluce“.²⁸ Individualismus moderního umění neztrácí funkci, pouze ji personalizuje, protože díla odspolečensťují, vytvářejí kódy a sdělení na míru. Moderní umění rozprašuje publikum a humorem rozrušuje hranici mezi smyslem a ne-smyslem, mezi tvorbou a hrou. I samo přijímání uměleckých děl (publikem) se personalizuje a stává se „neukotveným“. Vyžaduje spoluúčast diváka. Vzniká nedirektivní estetika.²⁹ Za této situace jsou hranice umění neustále otevřené, a proto vyžadují neustálé vysvětlování a teoretické úvahy. Jako příklad může posloužit román: postavy už nemají přesné obrysy, román pořádný počátek a konec. Chybí záchytný bod a nehledí se už na časovou posloupnost.³⁰ „To přesně odpovídá individualistickému umění, které se vymanilo ze všech estetických konvencí, a tím pádem potřebuje nějakou dešifrovací mřížku, něco navíc, co by posloužilo jako návod k použití.“³¹ Přes to všechno však Lipovetsky tvrdí, že umělcovo dílo nesmíme směšovat s jeho osobním vyznáním.³²

Trochu podobné jevy se objevují i v módě. Až do 19. století fungoval svět luxusu podle modelu aristokratického a řemeslnického typu, to znamená „zhotovování jedinečných kusů, vůdčí úlohu poptávky ze strany zákazníků, anonymní a podřízené postavení řemeslníka“.³³ Jakmile móda přestává být spoutávána přísnou etiketou a s ní souvisejícími přáními zákaznic a zákazníků, módní návrháři začínají požívat velké autonomie a objevuje se haute couture, která je vyjádřením estetických názorů jednotlivého návrháře nebo návrhářky. Ti prosazují své modely a svůj vkus klientům proměněným ve spotřebitele bez práva na vlastní názor.³⁴ Dochází k revoluci stylů, jejich odnárodnění a prosazení kosmopolitismu tvarů.³⁵ Jenomže haute couture byla podle Lipovetského jenom pomíjivým jevem. Stává se něco, o čem jsem se v souvislosti s umělci nezmínila, ale co je, jak ještě uvidíme, s módou svým způsobem spojuje. V následující době obrovským způsobem ubývá zákaznic haute couture. To je záhada. Lipovetsky zde nesouhlasí s Bourdieuvým

28 G. Lipovetsky, *Éra prázdnoty...*, s. 116.

29 *Tamtéž*, s. 121–123.

30 *Tamtéž*, s. 120–121.

31 *Tamtéž*, s. 118.

32 *Tamtéž*.

33 G. Lipovetsky, *Věčný přepych*, Praha: Prostor 2005 (Paris: Gallimard 2003), s. 59.

34 *Tamtéž*, s. 60.

35 G. Lipovetsky, *Říše pomíjivosti...*, s. 260.

pokusem vysvětlit tento fakt za pomoci poukazu na zrod nové buržoazie, která se už nevymezuje ekonomickým, ale kulturním kapitálem a ve své snaze odlišit se od buržoazie tradiční hledá střízlivější a méně očividné znaky.³⁶ Podle Lipovetského je potřeba spojit řád vývoje módy se společenskými a estetickými cíli, které překračují realitu jednotlivých tříd. To znamená, že nové hodnoty spjaté s liberální společností se prosazují ve stadiu hromadné výroby a spotřeby. S tím, jak se módní výrobky prosazují i mimo luxusní obchody – pravda, v horší kvalitě –, proniká hédonistická kultura, kult mládeže, nonkonformismus, spontaneita a důraz na individualitu i mezi široké masy.³⁷

Jenomže tento rozšiřující se „individualismus“ má jeden háček, který se projevuje tím víc, čím víc se přibližujeme k současnosti. Lipovetsky nachází paradox hyperkonzumní doby: „Čím více je spotřebitel svým vlastním pánem, tím více podléhá vnějšímu nátlaku komerce.“³⁸ Na to ostatně Lipovetsky narážel už dříve, když se spolu s Tocquevillem obával o autonomii jednotlivce. Tocqueville se bál nátlaku veřejného mínění. Lipovetsky je konkretizuje do podoby módních vln.³⁹

Avantgarda v umění i módě se navíc vyčerpává. Už nemáme pocit, že žijeme v převratné době, a „vedle této klesající tvořivosti avantgardy se ostatně projevuje i obtížnost jako avantgarda už jen vystoupit“.⁴⁰ Lipovetsky s hořkou ironií upozorňuje na to, že reklamní tváří postmodernosti je udělat událost už z nedostatku událostí. Ale je tu zároveň něco, co se může jevit jako slibné. Lipovetsky poukazuje na to, že se zvyšuje touha lidí tvořit. Vznikají různé amatérské spolky. To podle něho souvisí se vznikem narcistické osobnosti pevně spjaté s individualismem a postmodernismem,⁴¹ která lační po sebevyjádření a jejíž vkus se mění „podle roční doby“. Ke vzniku Narcise dopomohla avantgarda tím, že rozdrobila estetické normy, takže se mohlo objevit umělecké pole otevřené pro všechny úrovně a všechny formy sebevyjádření.⁴²

Tato tendence zasáhla i oblast posvátna. Pro postmoderní společnost je charakteristický návrat k posvátnému. Lipovetsky se tomu diví, ale chtě nechtě konstatuje, že lidé v této době se věnují studiu východních učeních i židovských knih

36 *Tamtéž*, s. 180–181.

37 *Tamtéž*, s. 183.

38 G. Lipovetsky, *Hypermoderní doba...*, s. 17.

39 G. Lipovetsky, *Říše pomíjivosti...*, s. 405–406.

40 G. Lipovetsky, *Éra prázdnoty...*, s. 142.

41 Viz níže.

42 G. Lipovetsky, *Éra prázdnoty...*, s. 141–149. V práci *Věčný přepych* (s. 75–76) se Lipovetsky odvolává na Veblena, podle něhož naše přepychy neživí jen touha být obdivován, ale také obdivovat sám sebe. Právě to – narcismus – dnes převažuje: touha odlišit se od běžného průměru. Tendence k individualismu, ale zároveň k poměrování se s druhými.

a že roste počet sekt. Poukazuje však také na to, že procesem personalizace bylo zasaženo samo náboženství: Lidé věří „po svém“ a přebírají postmoderní proměnlivou logiku: „Nový mysticismus [...] přispívá k tomu, že (bez ohledu na případný vztah k absolutnu) se ze smyslu a pravdy stává personalizovaná obměnitelná hračka a nastupuje psychologizující narcismus.“⁴³ V tomto smyslu se Lipovetsky vyslovuje i o dvě desetiletí později, když píše, že konzumnímu světu už nemůže v jeho rozmachu zabránit ani náboženství: „Od náboženství zakotveného v pojmech zásvětní spásy se křesťanství přesunulo k náboženství ve službách vnitrosvětského štěstí, které klade důraz na hodnoty solidarity a lásky, na harmonii, vnitřní klid a dokonalou osobní realizaci.“⁴⁴ Dokumentuje to na vzrůstu paranormálních aktivit, které lze pozorovat např. v souvislosti s hnutím New Age, nebo na tom, o čem psal už v *Éře prázdnoty*: dochází k individualizaci víry a jednání, relativizaci náboženské příslušnosti ve znamení citů a ve snaze najít autentičtější subjektivní život.

Už tam také psal o negativních důsledcích individualizace a personalizace. Spojuje to mj. s rolí humoru: Zatímco první individualistické revoluci odpovídala v humoru podvojnost satiry a jemné citlivosti, druhá, spojená s masovým hédonismem, se řídila hlavně hodnotami srdečnosti a komunikace. To ukazuje na antropologickou změnu, na zrod tolerantní osobnosti, která nemá žádné velké ambice, nemá o sobě velké mínění a v nic pevně nevěří.⁴⁵ Jenomže to ukazuje podle Lipovetského také na desubstancionalizaci člověka. Proces personalizace udělal z bližního bytost „třetího typu“, ztřeštěnou hračku. To je podle Lipovetského poslední fáze demokratické revoluce: Nic už nevyžaduje uctívání. Ale zároveň se bližní mění v bytostného cizince. „Jsme nuceni uznávat stále více ‚ideologii‘ rovnosti a zároveň musíme pociťovat vzrůstající psychologickou nestejnorodost. Po hrdinské a univerzalistické fázi rovnosti, byť byla zjevně omezena odlišnostmi tříd, nastala humoristická a partikularistická fáze demokracií, kde už si rovnost z rovnosti nic nedělá.“⁴⁶ Tato Lipovetského slova opět poukazují na nejednoznačnost – která mu dělá čest – jeho pojetí postmoderní společnosti. Ačkoli mnohé její rysy vítá, vidí zároveň nebezpečí, které z jejího dalšího rozvoje plyne.

Jako příklad této nejednoznačnosti uvedme na jedné straně postřeh týkající se změn reklamy, na druhé umlkání smíchu.

Reklama dlouho souvisela s pravděpodobnými výroky, ale to dnes už ustupuje. Současná reklama nechce přesvědčit, nýbrž obveselit, udivit, pobavit. Místo výčtu

43 *Tamtéž*, s. 141.

44 G. Lipovetsky, *Paradoxní štěstí...*, s. 144.

45 G. Lipovetsky, *Éra prázdnoty...*, s. 189.

46 *Tamtéž*, s. 197.

anonymních úspěchů se tu předává značková osobitost, tj. personalizuje se.⁴⁷ Na druhé straně právě s legrační společností, v níž je humor prázdnou legráckou, jak koneckonců ukazoval i příklad s reklamou, nastává fáze, v níž je smích likvidován. Něco připravuje lidi o chuť se smát. „S tím, jak zvukové zaneřádění zasahuje celé město, smích postupně zaniká a lidé umlkají.“⁴⁸ Tak se stává, že proces personalizace nakonec vyprodukuje člověka podobného přízraku, tu nad věcí, apatického a vzápětí zbaveného pocitu, že vůbec existuje. To označuje Lipovetsky za násilnou postmoderní izolaci, kterou líčí s pesimistickou ironií: „Krásná doba teprve začíná, civilizace pokračuje ve svém díle a vytváří narcistické lidstvo bez hojnosti, bez smíchu, ale přesycené známky humoru.“⁴⁹ To je navenek zakrýváno bujícím kultem celebrit, hvězd a hvězdiček. Ty „zaplnují prázdnou, které vytvořila nadměrná individualizace našeho světa, balkanizace kulturních pravidel a depolitizace a rozpad tradičních tříd“.⁵⁰ Ale to ještě není to nejhorší. Posilují sebevražedné tendence. Lipovetsky, odvolává se na Durkheima (a my si připomeňme Masaryka), konstatuje, že sebevražednost stoupala už od 19. století. Na počátku 20. století se situace uklidnila, ale od sedmdesátých let (ve Francii) neustále stoupá. Silně se zvyšuje počet sebevražedných pokusů, a to ve všech rozvinutých zemích. „Postmoderní společnost zdůrazňováním individualismu a jeho narcistickou proměnou znásobila sklony k autodestrukci, i když změnila jejich intenzitu.“⁵¹ Vzestup počtu sebevražd je podle Lipovetského průvodním jevem individualistických společností. Dnes, na rozdíl od minulé doby, jsou sebevraždy méně krvavé a bolestivé.

To vše můžeme spojit i s Lipovetského úvahou odcizení. Podle Lipovetského se v 19. a 20. století objevuje nový druh apatie: není to už úzkost, nýbrž lhostejnost. „Systém vybízí k *pohodě* a k citovému zproštění se od závazků.“⁵² Při bližším zkoumání tohoto jevu Lipovetsky tvrdí, že lhostejnost se jen v malé míře překrývá s tím, čemu marxisté říkají „odcizení“, i když široce pojaté. Odcizení souvisí s kategoriemi objektů, zboží, jinakosti, „zatímco apatie se šíří tím více, že se týká informovaných a vzdělaných *subjektů*“.⁵³ To roste i v dalším období, kdy, jak už bylo napsáno, ubývá závist. Zároveň však roste lhostejnost vůči druhému,

47 G. Lipovetsky, *Říše pomíjivosti...*, s. 288–289.

48 G. Lipovetsky, *Éra prázdnoty...*, s. 173.

49 *Tamtéž*, s. 175.

50 G. Lipovetsky – H. Juvin, *Globalizovaný Západ...*, s. 46.

51 G. Lipovetsky, *Éra prázdnoty...*, s. 248–249.

52 *Tamtéž*, s. 48, kurzíva G. L.

53 *Tamtéž*, s. 53, kurzíva G. L.

osamělost a pochybnosti o vlastních schopnostech.⁵⁴ Lipovetsky poznamenává: „Pokud jde o štěstí, neexistuje pokrok.“⁵⁵

Nejednoznačnost ukazuje individualismus i v souvislosti s hyperkonzumní (nebo hypermoderní) společností, která podle Lipovetského charakterizuje současnou epochu. Pro ten je příznačný odstup od striktně chápaného užitku a úsilí o slastný prožitek: „Třetí vývojová fáze⁵⁶ se vyznačuje novým emocionálním vztahem mezi jednotlivci a pořizovaným zbožím: nastoluje se primát zážitku a společenský i individuální význam konzumentské sféry se mění způsobem, který jde ruku v ruce s dnešním vyhoceným individualismem.“⁵⁷ To se projevuje nejen připomínaným kultem hvězdiček, ale také extrémním zdůrazňováním sexu, i když běžné chování je poměrně krotké. Individualismus se tu projevuje v tom, že láska toho druhého je chápána jako jistý druh uznání, po němž jednotlivec touží jako po takovém.⁵⁸ Na druhé straně „demokratizace blaha jde ruku v ruce s rozkvětem riskantního počínání: i přes očividné protiklady se v obou případech jedná o projev nového zkušenostního individualismu“.⁵⁹ Z toho pro Lipovetského plyne, že současný individualismus vlastně nastavuje dvojí tvář: smyslnou a výkonnostní, narcistní i prométheovskou. Jeho ztělesněním není ani Dionýsos, ani Superman, nýbrž Janus, bůh, který má dvě tváře.⁶⁰ „Hyperkonzumentství není technika ve službách sebepřekonávání, nýbrž snaha ‚mít čas sám pro sebe‘, kdy se člověk ‚stará jen o sebe‘; je to způsob, jak vyhledávat a nacházet kompenzační zdroje uspokojení a jak si subjektivně podmanit celé vrstvy naší soukromé existence.“⁶¹

Lipovetského charakteristika současného, především západního člověka a jeho společnosti není obsahově nijak jedinečná. Je však jedinečná svou všeobsáhlostí,

54 To bezesporu souvisí s tím, na co Lipovetsky naráží ve svých pozdních dílech, kde se jeho pozornost posunuje i k nejistotám, s nimiž je poslední dobou spojeno i postavení těch lidí, kteří jsou vzdělaní a schopní a kteří by tedy ještě v polovině 20. století mohli oprávněně očekávat jistotu a postup v povolání, a tedy i v sociální oblasti.

55 G. Lipovetsky, *Paradoxní štěstí*..., s. 364.

56 Období, které je předmětem Lipovetského úvah, on sám rozčleňuje na několik fází. Pro tento účel je můžeme označit jako: (1) Období masového konzumu (léta 1950–1980), spojeného se sebekritikou marxismu (v letech cca 1965–1983), avšak už v 70. letech začíná tato fáze přecházet v (2) postmoderní společnost, kterou Lipovetsky datuje do let 1973–1991, která opět plynule přechází v (3) hypermoderní společnost v posledním desetiletí 20. a v 21. století. Tato společnost však částečně splývá s hyperkonzumní společností a je těsně spjata s problémem globalizace.

57 G. Lipovetsky, *Hypermoderní doba*..., s. 51–52.

58 *Tamtéž*, s. 270–273.

59 *Tamtéž*, s. 399. Lipovetsky tu má na mysli extrémní výkony, jako je třeba osamělé přeplování moří a vůbec přijímání extrémních rizik osobní zkoušky.

60 G. Lipovetsky, *Hypermoderní doba*..., s. 315–316.

61 G. Lipovetsky, *Paradoxní štěstí*..., s. 320.

snahou zaútočit na současné problémy z mnoha stran. Jednu z nich jsem se pokusila v předloženém textu vybrat. A právě zde je vidět, jak se Lipovetského charakteristiky blíží např. Popperově předpovědi možné budoucí anonymizace západní společnosti, v níž „abstraktní“ lidé budou neteční k ostatním, nebo Fukuyamově představě posledního člověka, který, zbaven starosti o podstatné politické problémy, bude puzen hledat východisko v tom, že se stane odlišným: stane se workoholikem, pokusí se být vrcholným sportovcem, bude se odlišovat od ostatních tím, že se bude pyšnit svým snobstvím. Pro oba zmíněné autory je tato perspektiva nepříjemná, a není příjemná ani pro Lipovetského. Ten se proto snaží i na chování člověka postmoderní doby najít kladné stránky (což se mu chvílemi i daří), a na druhé straně hledat lék na ty, které nejsou kladné. Doporučuje návrat k vědomí minulosti, spoléhá na vzdělání atd. Ale to už je jiná kapitola.

Literatura

- Lipovetsky, G.: *Éra prázdnoty: Úvahy o současném individualismu*, Praha: Prostor 1998, 2008.
 Lipovetsky, G.: *Hypermoderní doba (od požitku k úzkosti)*, Praha: Prostor 2013.
 Lipovetsky, G.: *Paradoxní štěstí (esej o hyperkonzumní společnosti)*, Praha: Prostor 2007.
 Lipovetsky, G.: *Říše pomíjivosti (móda a její úděl v moderní společnosti)*, Praha: Prostor 2002.
 Lipovetsky, G.: *Věčný přepych*, Praha: Prostor 2005.
 Lipovetsky, G. – Juvín, H.: *Globalizovaný Západ (polemika o planetární kultuře)*, Praha: Prostor 2012.

Abstract

On Gilles Lipovetsky's Concept of Culture

With a bit of exaggeration, it could be claimed that Lipovetsky's lifetime work has focused on (contemporary or post-modern) culture. Surprisingly, Lipovetsky has never defined the concept of culture. It is, thus, necessary to reconstruct it from his work. The presented paper analyses the concept of culture on the background of Lipovetsky's account of fashion. This account is very broad. Lipovetsky emphasises that fashion covers a large area extending from clothing, social intercourse and religion all the way to an account (and self-constitution) of man. In this regard, Lipovetsky puts special emphasis on the development of individualism in modern society. He also points out inconsistencies in the understanding and the manifestations of individualism.

Keywords

Gilles Lipovetsky, post-modern culture, modern society, fashion

Doc. PhDr. Ivana Holzbachová, CSc.

Katedra filozofie, Filozofická fakulta MU
 Arna Nováka 1, 602 00 Brno
 holzbach@phil.muni.cz